

В. В. ЄРЬОМЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
трудового права Національного юридичного
університету Ярослава Мудрого

ПРИНЦИПИ ТРУДОВОГО ПРАВА В АСПЕКТІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Принципи трудового права розглядаються як найбільш загальні нормативні положення, які не можуть застосовуватись у супереч спеціальним правилам, що формулюються в актах того ж ієрархічного рівня, що й акти, якими встановлюються принципи. Звертається увага на принцип верховенства права, який має найвищу юридичну силу, та на поєднання в принципах елементів нормативного регулятора і декларації.

Ключові слова: принципи трудового права, верховенство права, нормативний регулятор і декларація.

Постановка проблеми. Принципи трудового права – це певні законодавчі положення, що підлягають застосуванню, зокрема судами, при вирішенні трудових спорів. Але застосування принципів трудового права виявилось вельми складною проблемою. Ця складність обумовлюється перш за все історичним спадком. У конституції Радянської Союзу, в радянських законодавчих актах, що були призначені регулювати трудові відносини, формулюванню принципів трудового права приділялась належна увага. Але ж принципи трудового права і права взагалі в умовах Союзу РСР ніколи не сприймалися як нормативний регулятор. Враховуючи, зокрема, цю обставину, американський дослідник Р. А. Познер, який виокремлює три стадії зростання об'єктивності при правозастосуванні, найнижчу стадію пов'язував із радянською дійсністю, бо конституцією Союзу РСР закріплювалась ціла низка норм, які чудово виглядали на папері, але не застосовувались на практиці, бо радянські суди не стільки підкорялись закону, скільки іншим силам, що тримали їх у покорі [1, с. 16]. Здається передчасним стверджувати, що сучасна Україна позбулася подібної судової практики. За таких умов проблема застосування принципів трудового права залишається актуальною як для практики і правозастосування, так і для правотворчості.

Метою цієї статті є чергова спроба наблизитись до адекватного розуміння поняття принципів трудового права та виявлення специфіки принципів трудового права як засобів нормативного регулювання відносин, що складають предмет трудового права.

Виклад основного матеріалу. Принципи трудового права – це традиційна для науки проблема. Її досліджували найвидатніші радянські науковці, серед яких такі світила, як О. В. Смірнов [2] і Р. З. Лів-

шиць [3]. Ця традиція була продовжена науковцями незалежної України. Але у науковій правовій літературі ніколи не обґрунтовувалось і взагалі не давалося задовільного вирішення проблеми застосування основних принципів трудового права. З цього приводу висловлювались лише найбільш загальні думки, які були досить ускладненими, нечіткими і, найголовніше, не давали відповіді на практичні питання. На підтвердження викладеного нижче будуть процитовані відповідні наукові праці як теоретиків права, так і вчених – фахівців у галузі трудового права. Однак і за даних умов практика не визнала за можливе відмовитись від законодавчого закріплення основних принципів (засад) законодавства про працю. При внесенні численних змін і доповнень до чинного Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП), його ст. 2, що завжди тлумачилась як така, що закріплює принципи (основні засади) законодавства про працю, із цього кодифікованого акта не була вилучена. У той же час КЗпП 20 березня 1991 р. був доповнений ст. 2¹, яка закріпила *принцип рівності трудових прав громадян України* [4]. Незважаючи на зміну змісту статті, сутність цього принципу не змінилася, а ще більше розкрилася [5].

Не відмовився законодавець і від ідеї законодавчого закріплення основних принципів і при розробці проекту Трудового кодексу України (далі – ТК) [6], який 05.11.2015 р. був прийнятий Верховною Радою України у першому читанні. До цього схиляв також досвід Російської Федерації. У ст. 2 Трудового кодексу РФ (далі – ТК РФ) [6] закріплено 19 принципів правового регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин, які названі основними, що нашою думкою, що існують ще й інші принципи, які до категорії основних не належать. Це підтверджується та-

кими статтями ТК РФ, у яких формулюються принципи недопущення дискримінації у сфері праці й неприпустимості примусової праці.

Проект ТК України містить 34 основні принципи правового регулювання трудових відносин (ст. 2). Крім того, і наступні його статті формулюють положення про недопущення дискримінації та заборону примусової праці. Проте марними виявляються спроби відшукати в КЗпП України і в проекті ТК України вказівку на те, в який же спосіб слід застосовувати основні принципи трудового законодавства, особливо при виникненні колізій між ними та конкретними правовими приписами. Тому є підстави очікувати, що аналіз цієї проблеми дасть конструктивні наукові результати.

Дискусії навколо понять не завжди виявляються плідними. Але в цьому випадку є необхідність з'ясувати, про що ж, власне, йдеться, коли вживаються термін «основні принципи» («основні засади») та протилежний йому термін «конкретні правові приписи». Категорії «принципи» і «конкретні правові норми» вживаються, наприклад, у роботах О. С. Пашкова [8, с. 61], О. В. Смирнова [2, с. 21], В. І. Прокopenка [9, с. 38], С. М. Прилипка й О. М. Ярошенка [10, с. 37], Н. Б. Болотіної [11, с. 99], О. В. Лавриненко [12, с. 148].

Можна було б виходити з того, що до основних принципів (засад) належать законодавчі положення, які на цей час закріплені у ст. 2 КЗпП України або включені до ст. 2 проекту ТК України. При цьому всі інші, включені до чинних актів законодавства про працю, можна було б вважати конкретними правовими приписами. Однак це був би суто формальний підхід, який не враховував би, зокрема, таку обставину, як різноманітність нормативного матеріалу, включеного до ст. 2 КЗпП України і ст. 2 проекту ТК України та відсутність нормативного закріплення принципу верховенства у чинному КЗпП. Подальше ж ігнорування цього принципу як регулятора трудових відносин є неприпустимим, оскільки віддаляє правове регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин від конституційної норми (принципу верховенства права, закріпленого в ч. 1 ст. 8 Конституції України), яка має найвищу імперативну силу й виражає сам дух Основного Закону.

Як вбачається, пошуки змісту понять основних принципів (засад) законодавства про працю й конкретних правових приписів є доцільними. Йдеться не стільки про академічне визначення цих засад, скільки про виявлення таких їх ознак, які можуть бути використані для вирішення проблеми колізій між основними принципами (засадами) та конкретними правовими приписами.

За браком законодавчого визначення понять основних принципів (засад) законодавства взагалі та законодавства про працю зокрема є сенс звернутись до їх розуміння, яке випливає із законодавчих актів. Але цей шлях виявляється хибним. Так, якщо спробувати з'ясувати зміст поняття «основні принципи (засади)» на підставі Конституції України, то виявляється, що нею охоплюється і принцип верховенства права (який має найвищу універсальність, якнайширший зміст і потребує не тільки конкретизації, а й осмислення, поступового впровадження в суспільні відносини), і суто конкретні законодавчі положення. До таких, приміром, належать припис п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції, яким відповідним особам надається право апеляційного й касаційного оскарження рішення суду (крім випадків, установлених законом), і припис п. 9 тієї ж частини, яким на осіб, яких це стосується, покладається обов'язок виконувати рішення суду. Такі ж результати дає і звернення до ст. 2 проекту ТК України.

Оскільки чинні законодавчі акти не наводять дефініції поняття «основні принципи (засади)» трудового законодавства, виникає потреба звернутись до навчальної й наукової юридичної літератури. Вивчення останньої показує, що категорія «основні принципи (засади)» є багата за змістом. Але для цілей цієї статті пошуки цього змісту треба обмежити. Зокрема, спираючись на наукове положення про необхідність розмежування права загальносоціального і юридичного права [13, с. 40], фахівці в галузі трудового права стали виокремлювати поняття «принципи права» і «правові принципи». За словами П. Д. Пилипенка: «принципи права, як категорія об'єктивної дійсності, є тими засадами, на яких ґрунтується система права». І далі: «На відміну від принципів права правові принципи відображені в нормативних актах у вигляді окремих загальних положень (нормативних принципів)... або ж у «прихованому» вигляді, коли їх зміст впливає з багатьох норм» [14, с. 55, 56]. Ця думка викладається ним і в інших роботах [15, с. 43, 44] та підтримується іншими вченими [16, с. 6]. Близькою до цього є позиція Н. Б. Болотіної, яка теж виокремлює право загальносоціальне і юридичне, але принципи останнього вона не називає правовими принципами [11, с. 99].

Здавалося б, що вже з наведених висловлювань науковців видно, що принципи так званого загальносоціального права не включаються до змісту трудового законодавства і не мають регулятивного значення. На думку П. Д. Пилипенка, норми цього права є керівними ідеями для юридичного права. Звідси, вважає він, випливає й регулятивна природа принципів права [14, с. 53]. І все-таки не дуже зрозуміло,

в який же спосіб автор зробив висновок, що принципи права як категорія об'єктивної дійсності, стають регуляторами суспільних відносин, якщо мати на увазі, що певне явище, яке є регулятором суспільних відносин, підлягає застосуванню судом при вирішенні спору, що виникає із цих відносин.

Певною відповіддю на це запитання є думка про те, що принципи права виступають як надпозитивні засади, свого роду вищим правом, що засноване на ідеях гуманізму і соціальної справедливості [17, с. 172]. У науці трудового права цю позицію підтримав Д. А. Паньков [18, с. 65]. Цілком очевидно, що під принципами права тут розуміються принципи того права, яке названо вище загальносоціальним, бо не можна віднести до надпозитивного права ті принципи, які закріплені у позитивному праві.

Ідея надпозитивного права отримала у вітчизняній правовій науці широку підтримку. У зв'язку із цим виникла у правників думка про можливість прийняття судом рішення *contra legem* (проти закону) [див.: 19, с. 10; 20, с. 96]. Особливо варто звернути увагу на те, що ідею надпозитивного права сприйняв Конституційний Суд України. У його рішенні від 2 листопада 2004 р. у справі про призначення більш м'якого покарання зазначається: «Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією із його форм, а включає й інші регулятори, зокрема, норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства...» [21].

Із цього приводу існує й інша точка зору, що належить людині, яка має величезний досвід відправлення правосуддя й політичної діяльності. Ідеться про Р. Герцога, колишнього голови Федерального конституційного суду ФРН, а потім її президента: «поняття прав людини несе навантаження й у сенсі їх походження та захищеності. Позитивізм вважає, що права діють відповідно до того й у тому обсязі, в якому вони гарантуються державно-правовими нормами (нормативістська теорія Кельзена). Від цих прав відрізняються ті, джерелом яких є християнські цінності, які не потребують державного визнання, а діють як надпозитивні права. Але такий підхід не має особливого практичного значення у ФРН, оскільки Основний закон і без цього містить широкий перелік прав, і не було особливої необхідності, проголосувати або вдаватися до поняття надпозитивних прав, хоча на початку своєї діяльності Федеральний Конституційний Суд користувався таким поняттям. Основний закон виключає конфлікт чинної Конституції і надпозитивних прав. Додержавні права – це ті ж права людини, санкціоновані державою» [22, с. 15].

Ідея надпозитивного права тим більше є непринятною для України, як однієї з небагатьох країн, де принцип верховенства права закріплено безпосередньо в Конституції, тобто інтегровано в позитивне право. У силу цього принципу будь-який нормативно-правовий акт не може бути витлумачений при правозастосуванні всупереч природі людини, якій притаманні риси розумності й моральності. Але проблему колізій між принципами верховенства права й конкретними нормами трудового права розглянемо дещо нижче.

З урахуванням викладеного в аспекті цієї статті немає будь-якого сенсу вести мову про те явище, яке відповідно до термінології, що використовується у цитованих вище висловлюваннях, позначається як «принципи права» (загальносоціального). Для цілей правозастосування (зокрема, для вирішення колізій між принципами трудового законодавства та конкретними правовими приписами) немає сенсу також звертатись до тих принципів (основних засад), які не включені до законодавчих актів у вигляді нормативних положень, а впливають з багатьох норм. Думка про існування таких принципів висловлювалась О. В. Смирновим [2, с. 23], пізніше була підтримана Р. З. Лівшицем [3, с. 195, 196], а вже потім стала загальновизнаною [23, с. 4; 9, с. 99; 24, с. 39]. Про неписані принципи, зокрема, адміністративного судочинства, пише Р. О. Куйбіда [25, с. 238–240].

Традиція виокремлення принципів, які в актах законодавства прямо не закріплені, а виводяться з певної низки норм, прийшла в сучасну науку трудового права ще з дореволюційної російської юридичної науки. Так, Є. В. Васьковський писав про встановлення загальних принципів на підставі норм, що стосуються окремих випадків. Цей логічний прийом він позначав як повну дедукцію, що є висновком «від усіх предметів класу до цілого класу», який може бути застосований «тільки в тих випадках, коли відомі всі предмети, що утворюють цей клас» [24, с. 296]. Як приклад вчений наводив три відомі на той час із сфери цивільного права безоплатні способи відчуження родового майна, якими останнє не могло передаватись особам, що не належать до цього роду. З такою інтерпретацією виведення принципів з конкретних норм можна було б погодитись. Але ж такі принципи придатні лише для навчальних цілей і не можуть бути використані в процесі правозастосування, бо за наявності спеціальних норм, що закріплені в актах законодавства, не можна оперувати принципом, виведеним із цих же норм.

У науковій літературі радянської доби явище, яке науковець позначав як повна індукція, отримало не зовсім адекватне трактування. А. Ф. Черданцев після

викладення відповідної думки Є. В. Васьковським писав з цього приводу: «Природно, що в даному випадку нічого нового, крім того, що вже міститься в конкретних нормах, не створюється, а тільки виводиться загальне положення, характерне для сукупності норм, наприклад, принцип галузі або інституту права» [27, с. 45]. Але ж принцип галузі чи інституту права – це зовсім інше явище, ніж принципи, які виводив Є. В. Васьковський за допомогою так званої повної дедукції, бо він виводив принцип із всієї сукупності норм, що мають спільну ознаку, а буквально всі норми галузі чи інституту права не можуть мати будь-якої спільної ознаки, практично значущої для застосування спільної ознаки. У подальшому А. Ф. Черданцев підкреслює неминучість використання таких принципів, якщо вони не сформульовані в конкретній статті [27, с. 45].

Законодавець, формулюючи основні принципи (засади) правового регулювання трудових відносин у ст. 2 проекту Трудового кодексу України, не робить жодного застереження стосовно того, що ці принципи можуть також виводитись із численних норм трудового законодавства. Не робиться таких застережень ні у ст. 4 Закону України «Про охорону праці», яка визначає принципи державної політики в галузі охорони праці, ні у ст. 3 Закону «Про зайнятість населення» України, де формулюються основні принципи державної політики зайнятості населення.

У численних законодавчих актах інших галузей права при визначенні основних принципів (засад) також не робиться застереження про можливість застосування тих з них, які впливають із конкретних правових норм. Отже, таких основних принципів (засад) як явища, що повинне враховуватись при правозастосуванні, взагалі не існує, чим заперечується їх наявність взагалі.

Отже, стосовно цієї статті під основними принципами (засадами) законодавства про працю треба розуміти тільки ті керівні ідеї, що містяться в законодавчих актах. Однак не всі вони позначаються в актах законодавства про працю як основні принципи (засади). Тож проблема розмежування основних засад принципів (засад) і конкретних правових приписів залишається. До неї слід повернутись наприкінці цієї статті, враховуючи, що з'ясуванню порушеної проблеми може дещо допомогти аналіз питання, заявленого в її заголовку.

У радянській теорії права було опрацьовано дві позиції стосовно регулятивного значення принципів права. Одна з них була чітко виражена В. В. Лазаревим: «Принципи права самостійно не регулюють і не можуть регулювати поведінку людей» [28, с. 126]. Така ж думка висловлювалась і І. С. Само-

щенком [29, с. 36]. Інша позиція знайшла своє відбиття в такій діалектичній формулі: «Суд повинен керуватись усією системою принципів права й на цій підставі точно й неухильно застосовувати юридичні норми» [30, с. 155]. Ця діалектика є незбагненною, бо все-таки треба з'ясувати, як же мають вирішуватись колізії між основними принципами (засадами) й конкретними правовими нормами, за наявності яких неможливо одночасно керуватись системою принципів права і застосовувати конкретні юридичні норми. Подібна думка витала й у новітній літературі з трудового права і, по суті, стала пануючою. Так, В. І. Прокопенко писав: «Принципи є правовими приписами, причому приписами обов'язковими... Органами по розгляду трудових спорів основні принципи застосовуються як правила для тлумачення відповідних нормативних актів» [9, с. 37]. З одного боку, тут стверджується, що принципи є обов'язковими правовими приписами, тобто вони підлягають прямому застосуванню судом як правові норми. З другого, вчений вкрай обмежує сферу практичного застосування принципів (основних засад) трудового права.

Не додають визначеності до цього питання й висловлювання інших правників щодо значення основних принципів (засад) для реалізації права, в тому числі при його застосуванні. Так, визнаючи можливість їх впливу на процес правореалізації, Н. Н. Вопленко констатує, що принципи забезпечують ідеологічну єдність правотворчості, правореалізації й правопорядку в цілому [31, с. 35]. Такий загальний підхід до оцінки регулятивної ролі принципів права залишається пануючим.

І все ж існують і дещо конкретніші погляди на механізм соціальної дії принципів права. Як зазначається в навчальній літературі: «вони можуть служити критерієм легітимності чинного законодавства, використовуватись для оцінки його змісту» [17, с. 174]. Автор цієї тези є досить стриманим у висловлюваннях. Якщо ж спробувати розкрити зміст цитованого теоретичного положення, маємо дійти висновку, що положення законодавства, які суперечать принципам права, застосовуватись не повинні, а оперування принципами для оцінки змісту законодавства саме і має за мету виявлення колізій між принципами права, з одного боку, й конкретними положеннями актів законодавства – з другого. Аналогічно і Д. А. Паньков пише про те, що «зміст правових норм та інститутів не може суперечити принципам» [18, с. 67]. Цей доволі лаконічний вираз висловлювання також можна було б інтерпретувати як неможливість застосування норм трудового права, які суперечать принципам цієї галузі. Але при визначенні

ролі принципів трудового права як специфічного регулятора суспільних відносин, які належать до предмета трудового права, автор пише тільки про те, що принципи як специфічний регулятор можуть застосовуватись за відсутності правових норм, на підставі яких підлягає вирішенню трудовий спір, тобто за наявності прогалин у трудовому праві [18, с. 65].

У суміжних галузях юридичної науки теж прямо або дещо завуальовано проводиться ідея переважного застосування принципів галузі права перед конкретними нормами останньої. З точки зору Н. А. Бондаренка, «якщо виявляється, що правова норма суперечить основній засаді цивільного законодавства, суд повинен прийняти рішення, яке спирається на принцип цивільного права» [32, с. 132]. О. В. Капліна щодо цього менш категорична й висловлює думку, що тлумачення норми не може суперечити основним засадам кримінального судочинства [33, с. 53]. Проте в іншій публікації вона вже пише про пріоритетність таких засад кримінального судочинства при тлумаченні норм цієї галузі [34, с. 11].

Тож існує нагальна потреба в розробленні більш чіткої, конструктивної концепції способів вирішення колізій між принципами правового регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин. Перш за все варто звернути увагу на конституційно обумовлену необхідність поділу основних принципів (засад) трудового законодавства на дві категорії, який є єдиним, проте дуже багатим за змістом і який включає в себе численні основні засади. Вища імперативність принципу верховенства права зумовлена вже тим, що цей принцип включений до Конституції України. Вже тому він має вищу юридичну силу порівняно з будь-якими положеннями КЗпП, незважаючи на те, що вони є основними принципами (засадами) чи конкретними законодавчими положеннями. Однак цим характеристика юридичної сили принципу верховенства права не обмежується. Формулювання ч. 1 ст. 8 Основного Закону («в Україні визнається і діє принцип верховенства права») повинно тлумачитись так: жодне положення будь-якого підзаконного нормативно-правового акта чи законодавчого акта, жодне положення Конституції України не може застосовуватись у супереч цьому принципу.

Викладене може бути підставою для досить, можна сказати, несподіваних висновків: раз будь-яке нормативне (в тому числі й конституційне) положення підлягає перевірці щодо відповідності принципу верховенства права, який має досить широкий зміст, то й немає потреби в більшості норм трудового права. Але це занадто радикально, бо навіть у країнах спільного (зазвичай кажуть «загального») права, в тих, що вже майже 50 років впроваджують у життя

принцип верховенства права, орієнтація на нього не призвела до зниження активності законодавчої діяльності. Тому колізії між принципом верховенства права й конкретними приписами трудового права не завжди мають вирішуватись на користь першого. За критерій можна взяти і слова англійського лорда Уінслісейлі, висловлені понад 150 років тому: «Граматичному та загальноприйнятому розумінню слів треба слідувати до тих пір, поки це не призводить до абсурду, або до протилежного смислу, або до невідповідності з рештою документа. Якщо це має місце, граматичне та загальноприйняте вживання слів закону може бути піддане деякій модифікації з метою уникнення абсурду, протилежного змісту або невідповідності закону в цілому, але не більше того» [35, с. 150]. Сьогодні цю думку, вважаємо, можна висловити так: при правозастосуванні необхідно слідувати букві закону, але за будь-якого його змісту судові рішення повинне нести «людське обличчя», тобто мати ознаки розумності й моральності.

Спроба розкрити зміст принципу верховенства права зроблена С. П. Головатим [36; 37; 38] й колективом авторів [39, с. 566–615]. Але варто зауважити, що в останньому з названих видань справедливо звертається увага на те, що існує проблема субординації між основними засадами, що складають зміст принципу верховенства права, і необхідності тлумачити цей принцип у цілому, так і окремих його складників, з урахуванням динаміки суспільних відносин, тобто потреби історичного тлумачення.

Отже, з урахуванням викладеного вище, якщо йдеться про колізії між принципом верховенства права (його складниками), з одного боку, й конкретними приписами трудового права – з другого, то вони мають вирішуватись на користь першого та його складників.

Але за 20 років дії Конституції України, яка закріплює принцип верховенства права, законодавець доки не доповнив КЗпП цим принципом, і добре, що знайшов місце для нього у проекті ТК, хоча в останньому пропонується закріпити аж 34 принципи. Це можна пояснити зокрема браком інтересу до проблеми верховенства права в науці трудового права.

Звичайно, постає справедливе питання: а чи доцільно дублювати конституційні положення в галузевих нормативних актах? Якщо виходити із суто технічних потреб правового регулювання суспільних відносин, то його треба визнати недоцільним. Разом із тим при відповіді на це питання абстрактно-технічний підхід був би неприйнятним, бо воно має вирішуватись з урахуванням практичних потреб. А про наявність такої потреби в закріпленні принципу верховенства права в чинному КЗпП (шляхом

доповнення останнього) й у проекті ТК свідчить вже те, що без законодавчого поштовху принцип верховенства права не знаходить розуміння не тільки в суддівському середовищі, а навіть і в науці. Тож законодавець врахувавши у тому числі й пропозиції автора, викладені ще у 2009 р. [40], та поставивши на перше місце серед основних принципів правового регулювання трудових відносин у ст. 2 проекту ТК України саме цей принцип, дає належну оцінку його значенню, його юридичній силі, на що вже вище вказувалось.

Викладене дає підстави для висновків про те, що і в правотворчості, і в правозастосуванні слід формувати новий підхід до проблеми принципів (основних

засад) трудового права. У правотворчості слід відмовитись від позначення як принципів конкретних правових норм. У правозастосуванні необхідно врахувати, що: 1) до відносин, які є предметом трудового права, застосовується принцип верховенства права, що має найвищу юридичну силу, в тому числі порівняно з нормами трудового права, що формулюються в Конституції України; 2) принципи переважно вміщують у собі нормативний регулятор і декларацію, межа між якими поступово змінюється на користь нормативного регулятора; 3) принципи, крім закріплених у Конституції України, не можуть застосовуватись у супереч конкретним законодавчим положенням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Познер Р. А. Проблеми юриспруденції / Р. А. Познер. – К. : Реферат, 2003. – 420 с.
2. Смирнов О. В. Основные принципы советского трудового права / О. В. Смирнов. – М. : Юрид. лит., 1977. – 216 с.
3. Лившиц Р. З. Теория права / Р. З. Лившиц. – М. : Наука, 1994. – 280 с.
4. Про внесення змін і доповнень до Кодексу законів про працю Української РСР при переході республіки до ринкової економіки : Закон України від 20.03.1991 // Зібрання законодавства України. – Т. І. – К. : Ін Юре, 1999.
5. Про внесення зміни до Кодексу законів про працю України щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом Європейського Союзу [Електронний ресурс] : Закон України від 12.11.2015 р. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/785-19/paran5#n5>.
6. Проект Трудового кодексу України [Електронний ресурс] : прийн. ВР України за основу 05.11.2015 р. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.
7. Трудовой кодекс Российской Федерации. – М. : Омега-Л, 2006. – 272 с.
8. Советское трудовое право : [учебник] / [под ред. А. С. Пашкова, О. В. Смирнова]. – М. : Юрид. лит., 1988. – 608 с.
9. Прокопенко В. І. Трудове право : [підручник] / В. І. Прокопенко. – Х. : Консум, 1998. – 480 с.
10. Прилипко С. М. Трудове право України : [підручник] / С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко. – Х. : ФІНН, 2009. – 728 с.
11. Болотіна Н. Б. Трудове право України : [підручник] / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2008. – 860 с.
12. Лавриненко О. В. Методология интерпретации сущностных признаков принципов трудового права на основе анализа современных научных разработок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vesti.gsu.by/2013/vesti_gsu_2013_2.pdf#page=149.
13. Колодій А. М. Принципи права України / А. М. Колодій. – К. : Юрінком, 1998. – 208 с.
14. Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудового права / П. Д. Пилипенко. – Львів : Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 1999. – 214 с.
15. Трудове право України : [навч. посіб.] / [за ред. П. Д. Пилипенка]. – К. : Ін Юре, 2003. – 536 с.
16. Гарасимів Т. З. Принципи права соціального забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / Т. З. Гарасимів. – К., 2002. – 16 с.
17. Теория права и государства : [учебник для вузов] / [под ред. Г. Н. Манова] – М. : БЕК, 1996. – 336 с.
18. Паньков Д. А. Принципи правового регулювання колективних трудових відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Д. А. Паньков. – Одеса, 2007. – 210 с.
19. Козюбра М. Принцип верховенства права у конституційному правосудді / М. Козюбра // Закон і бізнес. – 2000. – № 17. – С. 10.
20. Шевчук С. В. Основи конституційної юриспруденції / С. В. Шевчук. – Х. : Консум, 2002. – 296 с.
21. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-33/2004 про призначення судом більш м'якого покарання від 02.11.2004 р. // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 45. – Ст. 2975.

22. Общая теория прав человека / [под ред. Е. А. Лукашевой] – М. : Норма, 1996. – 520 с.
23. Лаврів О. Я. Система принципів трудового права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / О. Я. Лаврів. – Х., 2007. – 20 с.
24. Стрепко В. Л. Правові засади регулювання соціальних допомог в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / В. Л. Стрепко. – К., 2007. – 16 с.
25. Основы административного судочинства та административного права / [за заг. ред. Р. О. Куйбіди, В. І. Шишкіна]. – К. : Старий світ, 2006. – 576 с.
26. Васьяковский Е. В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов / Е. В. Васьяковский. – М. : ЦентрЮрИнфоР, 2002. – 508 с.
27. Черданцев А. Ф. Толкование советского права / А. Ф. Черданцев. – М. : Юрид. лит., 1979. – 168 с.
28. Лазарев В. В. Применение советского права / В. В. Лазарев. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1972. – 200 с.
29. Самощенко И. С. О нормативно-правовых средствах регулирования поведения людей / И. С. Самощенко // Правоведение. – 1967. – № 1. – С. 29–38.
30. Явич Л. С. Общая теория права : [учебник] / Л. С. Явич. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1976. – 282 с.
31. Вопленко Н. Н. Сущность, принципы и функции права : [учеб. пособ.] / Н. Н. Вопленко. – Волгоград : Изд-во Волгогр. ун-та, 1998. – 56 с.
32. Бондаренко Н. А. Принципы гражданского права и их роль в нормотворческой и правоприменительной деятельности / Н. А. Бондаренко // Учен. зап. Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия «Юрид. науки». – Т. 22 / (61). – 2009. – № 1. – С. 128–132.
33. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права / О. В. Капліна. – Х. : Право, 2008. – 296 с.
34. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О. В. Капліна. – Х., 2009. – 40 с.
35. Романов А. К. Правовая система Англии / А. К. Романов – М. : Дело, 2000. – 344 с.
36. Головатий С. П. Верховенство права : у 3 кн. / С. П. Головатий. – К. : Фенікс, 2006. – Кн. 1: Від ідеї – до доктрини. – 624 с.
37. Головатий С. П. Верховенство права : у 3 кн. / С. П. Головатий. – К. : Фенікс, 2006. – Кн. 2: Від доктрини – до принципу. – С. 625–1276.
38. Головатий С. П. Верховенство права : у 3 кн. / С. П. Головатий. – К. : Фенікс, 2006. – Кн. 3: Український досвід. – С. 1227–1747.
39. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : у 4 т. / [відп. ред. В. Г. Ротань]. – К. : Юрид. кн., 2008. – Т. IV: Методологія тлумачення нормативно-правових актів. – 848 с.
40. Єршоменко В. В. Колізії між засадами та правовими нормами в законодавстві про працю // Віче. – 2009. – № 18(255) – С. 24–27.

REFERENCES

1. Pozner, R. A. (2003). *Problemy yurysprudentsii [The problems of jurisprudence]*. Kyiv: Referat [in Ukrainian].
2. Smirnov, O. V. (1977). *Osnovnyie printsipyi sovetskogo trudovogo prava [The basic principles of the socialist law]*. Moscow: Yuridicheskaya literatura [in Russian]
3. Livshits, R. Z. (1994). *Teoriya prava [Theory of law]*. Moscow: Nauka [in Russian]
4. Pro vnesennia zmin i dopovnen do Kodeksu zakoniv pro pratsiu Ukrainskoi RSR pry perekhodi respubliky do rynkovoi ekonomiky : Zakon Ukrainy vid 20.03.1991 [On introducing amendments and addenda to the Code of labour laws of the Ukrainian SSR during the transition to a market economy: the Law of Ukraine from 20.03.1991] *Zibrannia zakonodavstva Ukrainy – Collection of Laws of Ukraine* Vol. I. – Kiev. : In Yure, 1999. 1 (3) 14 [in Ukrainian]
5. Pro vnesennia zminy do Kodeksu zakoniv pro pratsiu Ukrainy shchodo harmonizatsii zakonodavstva u sferi zapobihannia ta protydii dyskryminatsii z pravom Yevropeiskoho Soiuzu: Zakon Ukrainy vid 12.11.2015r. [On amendments to the Code of labour laws of Ukraine concerning the harmonization of legislation in the sphere of prevention and counteraction of discrimination with European Union law: Law of Ukraine of 12.11.2015.] *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/785-19/paran5#n5>. [in Ukrainian].

6. Proekt Trudovoho kodeksu Ukrainy pryin. VR Ukrainy za osnovu 05.11.2015r. [The draft Labour code of Ukraine]. *w1.c1.rada.gov.ua*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221. [in Ukrainian].
7. *Trudovoy kodeks Rossiyskoy Federatsii [The Labour Code of the Russian Federation]* (2006). Moscow: Omega-L [in Russian]
8. Pashkova A. S., Smirnova O. V., (Eds). (1988). *Sovetskoe trudovoe pravo : [uchebnik] [Soviet labor law : [textbook]]*. Moscow: Yurid. Lit [in Russian]
9. Prokopenko V. I. (1998). *Trudove pravo : [pidruchnyk] [Labor law : [textbook]]*. Kharkiv : Konsum [in Ukrainian].
10. Prylypko S. M., Yaroshenko, O. M. (2009). *Trudove pravo Ukrainy [pidruchnyk] [Labor law : [textbook]]*. Kharkiv: FINN [in Ukrainian].
11. Bolotina N. B. (2008). *Trudove pravo Ukrainy : [pidruchnyk] [Labor law : [textbook]]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
12. Lavrinenko O. V. Metodologiya interpretatsii suschnostnykh priznakov printsipov trudovogo prava na osnove analiza sovremennykh nauchnykh razrabotok [Methodology to analyze the essential characteristics of the principles of labour law on the basis of analysis of modern scientific developments] *vesti.gsu.by*. Retrieved from http://vesti.gsu.by/2013/vesti_gsu_2013_2.pdf#page=149 [in Russian]
13. Kolodii A. M. (1998) *Pryntsyipy prava Ukrainy [Principles of the law of Ukraine]*. Kyiv: Yurinkom [in Ukrainian].
14. Pylypenko P. D. (1999). *Problemy teorii trudovoho prava [Problems of the theory of labor law]*. Lviv : Vydavnychi tsentr Lviv. natsionalnoho un-tu im. I. Franka [in Ukrainian].
15. Pylypenko P. D. (Eds.). (2003). *Trudove pravo Ukrainy: [navch. posibnyk] [Labour law of Ukraine: [textbook manual]]*. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
16. Harasymiv T. Z. (2002). *Pryntsyipy prava sotsialnoho zabezpechennia [Principles of social security law]. Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
17. Manova G. N. (Eds). (1996). *Teoriya prava i gosudarstva : [uchebnik dlya vuzov] [Theory of state and law : [textbook for universities]]*. Moscow: BEK [in Russian].
18. Pankov D. A. (2007). *Pryntsyipy pravovoho rehuliuвання kolektyvnykh trudovykh vidnosyn [Principles of legal regulation of collective labor relations]. Extended abstract of candidate's thesis*. Odessa. [in Ukrainian].
19. Koziubra M. (2000). *Pryntsyipy verkhovenstva prava u konstytutsiinomu pravosuddi [The principle of the rule of law in constitutional justice]. Zakon i biznes – Law and business, 17, 10.* [in Ukrainian].
20. Shevchuk S. V. (2002) *Osnovy konstytutsiinoi yurysprudentsii [The fundamentals of the constitutional jurisprudence]*. Kharkiv : Konsum [in Ukrainian].
21. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi № 1-33/2004 pro pryznachennia sudom bilsh miakoho pokarannia vid 02.11.2004 [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in case № 1-33 / 2004 on more lenient punishment on 02.11.2004]. *Ofitsiyniy visnyk Ukrainy. – Official herald of Ukraine 2004. №45. – st. 2975* [in Ukrainian].
22. Lukashevoy E. A. (Eds). (1996). *Obschaya teoriya prav cheloveka [A General theory of human rights]*. Moscow: Norma [in Russian].
23. Lavriv O. Ya. (2007). *Systema pryntsyipiv trudovoho prava Ukrainy [The system of principles of labour law of Ukraine]. Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].
24. Strepko V. L. (2007). *Pravovi zasady rehuliuвання sotsialnykh dopomoh v Ukraini [Legal bases of regulation of social benefits in Ukraine]. Extended abstract of candidate's thesis*. Kiev. [in Ukrainian].
25. Kuibidy R. O., Shyshkina, V. I. (Eds). (2006). *Osnovy administratyvnoho sudochynstva ta administratyvnoho prava [Legal bases of regulation of social benefits in Ukraine]*. Kiev: Staryi svit. [in Ukrainian].
26. Vaskovskiy E. V. (2002). *Tsivilisticheskaya metodologiya. Uchenie o tolkovanii i primenenii grazhdanskikh zakonov [Civil law methodology. The doctrine of the interpretation and application of civil laws]*. Moscow: TsentYurInfoR [in Russian].
27. Cherdantsev A. F. (1979) *Tolkovanie sovetskogo prava [The interpretation of the Soviet law]*. Moscow: Yurid. Ilt. [in Russian].
28. Lazarev V. V. (1972). *Primenenie sovetskogo prava [The application of Soviet law]*. Kazan: Kazan University. [in Russian].
29. Samoschenko I. S. (1967). *O normativno-pravovykh sredstvakh regulirovaniya povedeniya lyudey [About legal means of regulating behavior of people]. Pravovedenie – Law science, 1, 29-38.* [in Russian].
30. Yavich L. S. (1976). *Obschaya teoriya prava : [uchebnik] [General theory of law : [textbook]]*. Lugansk: Izd. LGU. [in Russian].

31. Voplenko N. N. (1998). *Suschnost, printsipy i funktsii prava : [ucheb. posob.] [The nature, principles and functions of law : [textbook.]]*. Volgograd : Izd-vo Volgogr. un-ta. [in Russian].
32. Bondarenko N. A. (2009). Printsipy grazhdanskogo prava i ih rol v normotvorcheskoy i pravoprimeritelnoy deyatelnosti [Principles of civil law and their role in norm-setting and enforcement activities]. *Uchen. zap. Tavrich. Nan, un-ta im. V. I. Vernadskogo : Seriya «Yurid. nauki» – Exercises. Zap. Tavrich. Nan, Univ. V. I. Vernadsky : «The Faculty Of Law. science», 1*, 128 – 132. [in Russian].
33. Kaplina O. V. (2008). *Pravozastosovne tlumachennia sudom norm kryminalno-protseusualnoho prava [Enforceability of the judicial interpretation of the criminal-procedural law]*. Kharkiv : Pravo. [in Ukrainian].
34. Kaplina O. V. (2009). *Pravozastosovne tlumachennia sudom norm kryminalno-protseusualnoho prava [Enforceability of the judicial interpretation of the criminal-procedural law]*. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].
35. Romanov A. K. (2000). *Pravovaya sistema Anglii [The legal system of England]*. Moscow: Delo [in Russian].
36. Holovaty S. P. (2006a). *Verkhovenstvo prava [The rule of law]*. (Vols. 1-3, V.1). Kiev: Feniks [in Ukrainian].
37. Holovaty S. P. (2006b). *Verkhovenstvo prava [The rule of law]*. (Vols. 1-3, V.2). Kiev: Feniks [in Ukrainian].
38. Holovaty S. P. (2006c). *Verkhovenstvo prava [The rule of law]*. (Vols. 1-3, V.3.). Kiev: Feniks [in Ukrainian].
39. Naukovo-praktychnyi komentar do tsyvilnoho zakonodavstva Ukrainy [Scientific-practical commentary to the civil legislation of Ukraine]. V. H. Rotan (Ed.). (2008). –(Vols.1-4, V. 4). *Metodolohiia tlumachennia normatyvno-pravovykh aktiv – Methodology interpretation of regulations* Kiev: Yuryd. kn. [in Ukrainian]
40. Yeromenko V. V. (2009). Kolizii mizh zasadamy ta pravovymy normamy v zakonodavstvi pro pratsiu [Conflicts between the principles and legal norms in labour law]. *Viche – Veche*, 18(255), 24-27 [in Ukrainian].

В. В. ЕРЁМЕНКО

кандидат юридических наук, доцент кафедры трудового права
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ПРИНЦИПЫ ТРУДОВОГО ПРАВА В АСПЕКТЕ ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ

Принципы трудового права рассматриваются как наиболее общие нормативные положения, которые не могут применяться вопреки специальным правилам, сформулированным в актах того же иерархического уровня, что и акты, в которых устанавливаются принципы. Обращается внимание на принцип верховенства права, имеющий высшую юридическую силу, и на сочетание в принципах элементов нормативного регулятора и декларации.

Ключевые слова: принципы трудового права; верховенство права; нормативный регулятор и декларация.

V. V. YERYOMENKO

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Labor Law
of Yaroslav Mudryi National Law University

THE LABOR LAW PRINCIPLES IN THE CONTEXT OF LAW ENFORCEMENT

Problem setting. The labor law principles – are the certain legal provisions that should be enforce, by the courts in resolving the labor disputes. But such enforcement of the labor law principles is the complicated problem. The scientific legal literature has never given any satisfactory solution to the problem of applying the basic principles of labor law. Only the most common, complicated, unclear opinions have been given on this issue. And there were no answers to practical questions.

Analysis of recent research and publications. The principles of labor law – are the traditional issue for the legal science. Such prominent researchers as A. V. Smirnov and R. Z. Livshits examined the mentioned issue. This tradition was continued by scientists of independent Ukraine. The concepts of «principles» and «specific law provision» used, for example, in works of S. P. Holovaty, V. I. Prokopenko, P. D. Pylypenko, S. M. Prylypko, O. M. Yaroshenko, N. B. Bolotin, A. V. Lavrinenko and others.

Target of research. The purpose of this article is the attempt to approach to the adequate understanding of the concept of the labor law principles and to identify the specific principles of labor law as the means of legal regulation of relations that are the subject of labor law.

Article's main body. The principles of labor law are considered as the most common regulations that can't be used contrary to special rules that formulated in the acts of the same hierarchical level as the acts establishing the principles. The author's attention is drawn to the principle of rule of law that has supreme legal force, and also the attention paid to the combination of regulatory control and the declaration elements in the principles.

Conclusions and prospects for the development. In lawmaking, and law enforcement the author offers to form a new approach to the issue of basic principles of labor law. In law enforcement it should be aware that: 1) the principle of the rule of law applies for the relations that are subject of labor law; this principle has the supreme legal force, including the labor law standards stated in the Constitution of Ukraine; 2) the principles mainly consist of legal regulator and the declaration and the boundary between them is gradually changing in favor of legal regulator; 3) the principles can't be used contrary to the specific legislative provisions, except the principles enshrined in the Constitution of Ukraine.

Key words: labor law principles, the rule of law, the legal regulator and declaration.